

Letiția Branea-Arcan – eterna căutare și (re)găsire a Sinelui
Letiția Branea-Arcan the eternal search and (re)finding of the Self

drd. Mariana Mogoș

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *This work follows the way in which the remembrance will outline and deepen an identity crisis in relation to itself, but also to everyone and everything around.*

Keywords: *literature, identity crisis, intertext*

Primul roman al Gabrielei Adameșteanu a fost foarte bine primit de critica vremii, deși unghiurile din care fiecare receptor critic abordează romanul erau diferite și diverse. Fără a anticipa concluzii, există puncte de congruență conform cărora cartea Gabrielei Adameșteanu continuă reușitele prozei feminine (și nu numai) dintre cele două războaie, având în centru problematica adolescenței, în general și a feminității, în special. Într-adevăr, eroina, Letiția Branea, ni se destăinuie, ca într-un jurnal intim, cu tribulațiile caracteristice unor perioade de tranziție: de la copilărie la adolescență și apoi la statutul de tânără femeie. Trecerea de la o vârstă la alta este determinată și condiționată, într-o anumită măsură, de poziție socială, de condiția materială, de sensibilitățile proprii eroinei, care suportă presiunea unei trauma sufletești și a unui sentiment de vinovăție care o urmărește ca o fatalitate. Cele mai vechi amintiri sunt marcate de acest destin fără orizont, frustrant și apăsător. Una dintre primele alegații ale personajului, care avea să devină un leitmotiv al „istoriei” sale, cu mici variațiuni, semnaleză tocmai această încremenire existențială: „mie n-o să mi se întâmple niciodată ceva deosebit” Acestea sunt „cuvintele de ordine ale curiozității învinse. Sub acest spectru se desfășoară «aventura» cunoașterii.” Scriitoarea are intuiția de a salva din banalitate o astfel de existență printr-un artificiu tehnic: un fel de declic (un anunț telefonic neașteptat), a cărui străfulgerare delimitează planurile: cel al unui prezent, deși studentesc, monoton, obositor prin liniaritatea sa, înlocuit cu o amplă incursiune în trecut. Rememorarea nu are efect cathartic, dimpotrivă, va contura și va adânci o criză de identitate în raport cu sine însăși, dar și cu toți și toate din jur. Iar reîntoarcerea la prezent nu o va găsi edificată, deși încearcă mai multe direcții și modalități de cunoaștere/recunoaștere. Același ritm imperturbabil al existenței („*drumul egal al fiecărei zile*”), aceeași implacabilă „curgere”, aceeași așteptare a „partituri” existențiale providențiale, chiar dacă, asemenea unui actor (așa cum văzuse în filme) „*intră în rolul acceptat*”³, printr-o androginică și sacrificială separație: „*m-am desprins de mine.*”⁴ Vorbind despre roman, Laurențiu Ulici aprecia că „episodul biografic povestit de Letiția devine interesant prin intensitatea trăirii câtorva obsesii, prin afectarea problematizării, într-un cuvânt, prin subiectivitate.”⁵ Observația compozițională delimitează în structura cărții două mari părți, aparent uniform distribuite, întrucât fiecare are douăsprezece capitole. Opoziția trecut-prezent nu este atât de riguros clasic delimitată. Într-o manieră modernă, în funcție de apropierea sau depărtarea mai mare a evenimentelor de timpul narativ, trecutul este interferat de mici secvențe mai apropiate de actualitate, tot așa cum prezentul nu se poate desprinde de rapide incursiuni (flashback-uri) în trecutul mai mult sau mai puțin apropiat. Același critic, Laurențiu Ulici, afirmă că cele două părți se construiesc, din aceeași perspectivă a personajului narator, în jurul a două imagini obsesive: „*imaginea eșecului*”, întruchipată de unchiul Ion și „*imaginea succesului*”, „simetric opusă celeilalte și într-o permanentă raportare la ea”, în persoana lui Petru Arcan. Între cele două ipostaze pendulează Letiția.

Față de unchiul Ion va încerca nu sentimente (căci, deși ca personaj narator, care narează la persoana întâi, ea este și implicată în unele evenimente, nefiind doar martor, nu se lasă pradă sentimentelor), ci atitudini diferite. În absența tatălui exact în perioada în care o prezență masculină este necesară, Letiția

Îl va accepta pe unchiul Ion să-l suplinească, stând sub semnul patriarhal în calitate de cap al familiei. Îl va admira ca intelectual dedicat muncii sale de cercetare și îl va compătimi de a nu fi reușit să se afirme și să se bucure de o poziție socială binemeritată. Nu acceptă excesele de autoritate și le tratează cu ironie sau cu accese rebele. Astfel, agasată de interdicțiile impuse de prejudecățile unei societăți închise în cutume, visează să „evadeze” în alt oraș, acolo unde „*aveau să mi se întâmple lucruri neprevăzute.*” Unchiul Ion va fi, totuși, un model sau un magistrat, a cărui personalitate o va însoți și la care se va raporta în mare parte a narațiunii. Mai mult chiar, această stare o va regăsi în sine și peste ani: ca femeie tânără, încercată de viață și neîmplinită afectiv, sau ca o femeie cu un statut și un standard de viață de invidiat (eventual), ca imigrantă în Vest, așa cum vom descoperi în romanele ulterioare, construite tot în jurul acesti personaj. Înainte de a se fi descoperit pe sine, îl va simți ca un alter ego, ca un Celălalt de care nu se poate desprinde. Într-o criză identitară, eroina se străduiește să se cunoască, să-și înțeleagă mecanismele biologice, fiziologice și chiar morale. Va face aceasta coborând în propriul spațiu interior, dar și căutând revelații în afară, în cei care o înconjoară: membri ai familiei, colegi, prieteni, personaje din cărțile citite sau actori din filmele vizionate ori în iubiri temporare, cu speranța întâlnirii Iubirii adevărate. Este evident că eroina este într-o permanentă căutare. Ca să se poată descoperi, se proiectează în ceilalți, în același timp în care ceilalți proiectează asupra ei o lume, surprinsă într-un anumit timp istoric. Destinul personajului ilustrează binomul biunivoc identitate/alteritate, semnalat încă de la Platon și reluat și comentat apoi de toate școlile filozofice și reprezentanții lor cei mai importanți: Aristotel, Gottlob Frege, Carl Gustav Jung, Levi-Strauss sau Tzvetan Todorov, după care „îi putem descoperi pe ceilalți în noi înșine, și că putem înțelege că nu formăm o substanță omogenă și radical străină de tot ceea ce nu este sinele: eu este un altul.” Reflecții interesante despre identitate și alteritate în spațiul românesc aparțin poetului și esteticianului Șt. Aug. Doinaș, care spunea: „Conștiința de sine se formează prin impresia că fiecare dintre noi este altul și altfel decât ceilalți. Copilul și-o însușește treptat. Apoi, devenit cetățean adult, realizează că alături de ceilalți cu care se aseamănă el nu se poate afirma pe sine decât prin diferențiere.” Într-un articol editorial consacrat relației identitate/alteritate, Doinaș realiza că ea se manifestă în spațiu și în timp. Pe de o parte, „omul se naște într-o societate care-l preexistă, despre care se poate spune că-i este, ca și familia, un fel de «matrice spirituală», care îndeplinește o dublă funcție: integratoare (datorită căreia individul află în mijlocul semenilor săi ce-i lipsește lui însuși și,

astfel, se realizează mai ușor pe sine) și umanizatoare (în sensul că omul devine om adevărat numai dezvoltând niște activități specifice). Amândouă aceste funcții ale socialității umane pun o problemă etică, în primul rând: aceea a alterității, a raportului individual dintre Eu și Celălalt. Dar, după același autor, omul „este «aruncat» nu numai în lume, el este în aceeași măsură aruncat în timp. Eu, cel din clipa aceasta, nu mai sunt același care am fost acum o zi, acum un an. După cum mâine voi fi altul decât sunt astăzi și, implicit, altfel. Alteritatea se afirmă, deci, ca o condiție de existență nu numai în afara mea, prin raportare la ceilalți, ci și înăuntrul meu, prin raportare la mine însumi: propriile-mi ipostaze fac din mine o ființă multiplă: Eu este Unul plural.” Am făcut această, poate prea amplă, digresiune, întrucât am considerat-o necesară pentru încadrarea și înțelegerea personajului Letiția, care, după cum am observat deja, este în această dificilă fază existențială: raportarea la sine și la ceilalți, definirea propriei identități și, în același timp, recunoașterea alterității personale versus ceilalți – oamnei și obiecte. Eroina pare să înregistreze univoc toate celelalte perspective ale personajelor din text. Vom descoperi în roman multiple instrumente formatoare de identitate, ce se manifestă prin intermediul unor suprapuneri de tip simbolic în natura protagonistei.

Autoarea experimentează modalități inedite de (re)prezentare a personajului, cum ar fi construcția personajelor în oglindă, prin raportarea eului la spațiul înconjurător, prin juxtapunerea strategiei de construcție a sinelui în raport cu ambientul social, politic și ideologic al vremii. Gândind la funcția pe care timpul și spațiul în care se mișcă eroina o exercită asupra sa, scriitoarea și-a segmentat narațiunea în trei părți, fiindcă în anumite momente se petrec evenimente care condiționează

sau jalonează devenirea Letiției. Când se declanșează narațiunea ea este studentă în anul al doilea la București. Prima parte cuprinde rememorarea ultimilor doi ani de liceu în orașelul natal de provincie. Sunt evocate, de-a valma parcă, secvențe din viața de liceană, colegi, episoade domestice din propria familie sau din cele ale colegelor, legături de prietenie crezute eterne dar destrâmându-se aproape indicibil, prima dragoste și prima dezamăgire provocată de ea. Și de-a lungul acestor scene, neconținută până la reacțiilor proprii și ale celor din jur. Personajul are o remarcabilă putere de observație, are accente critice în raportarea la sine și la ceilalți. Se revoltă împotriva uniformității existențiale, nu acceptă să facă parte din „serie”, tânjește să iasă din rând, să i se recunoască individualitatea, să fie altfel, și față de ea și în ochii celorlalți. Iată astfel de izbucniri: „*Nu-s deloc așa cum credeți voi...*”; „*Nu vreau să mă fac femeie ca voi*”; „*Nu mă recunoșteam în numele cu care mă strigau, așa cum nu mă recunoșteam în corpul meu*”

Dacă aceste detalii ale rutinei existențiale devin ofensive, eroina se refugiază în iluzie și în vis: „*fața actriței se lipise de-a mea* (absorbind-o din realitatea detestabilă – n.n.)”; „*purtam în mine privirea și corpul actriței*”¹⁵. Dacă nu se poate cunoaște pe sine încă, este conștientă că trebuie să aibă un contur pe care, deocamdată, îl „împrumută”. Alteori, mirajul altei lumi, care trebuie să existe dar în care nu are încă acces, se dezvăluie prin muzică: „*O dată cu primele măsuri în cameră au intrat semnele celeilalte vieți, de neajuns, care arăta așa cum mă gândisem că trebuie să arate viața*”. Figurile feminine evocate la această vârstă tranzitorie de la copilărie la adolescență – mama, mătușa Ștefania, unele vecine – sunt privite și acceptate ca un dat, nu sunt remarcate decât pentru a-i desena o lume în care nu voia să se înregimenteze: nu erau agreabile fizic, ochiul critic sesizând ruina treptată a corpului fizic și erau, în plan moral, purtătoare ale unor norme și reguli de conviețuire și comportament care o îngăduiau și o sufocau. Le tolera cu îngăduință, le compătimea pentru resemnarea cu care-și acceptaseră soarta. Nu se exprimă sentimente, nici față de mama, căci o umbră de duioșie este sugrumată de neînțelegerea încăpățănării cu care-și urmase, în tăcere și umilință, traiectoria frântă a vieții. Cu toate acestea, la un moment dat Letiția o va descoperi în sine, ca o legătură de continuitate inevitabilă: „*mi se păruse atâta timp că sunt altfel decât mama...fusesem sigură că urăsc...grija de a salva aparențele*” și totuși, la un moment dat, „*îl îngân, cu vocea înțepătoare a mamei, pe care o regăsesc așa de ușor în mine, încât nu știu dacă-i a mea sau doar o imit.*”¹⁸ Recunoaștem aspectul semnalat de Șt. Augustin Doinaș: copilul își acceptă o identitate tocmai prin recunoașterea involuntară a dominației alterității. Nevoia, tot mai intens revendicată, de a-și identifica eul se realizează prin raportarea la ceilalți, printre care prietenii din copilărie și din liceu: Marta, Cornelia, Jeni. Mai multe secvențe evocatoare ale apropierei dintre acestea și eroină, care vrea să se definească și să se recunoască în și prin ele: „*nu știu de ce, la un moment dat, am început să fac literale ca ea (Jeni – n.n.)*”. E o căutare autentică sau e o inerție instalată chiar la această vârstă, problematizarea se impune atunci când un personaj din afară (Mihai) o sesizează: „*E ciudat, Jeni te copie tot timpul, erați nedespărțite pentru că îți era foarte comod, ca și când ai fi fost tu cu tine.*” Nu altfel vor sta lucrurile cu colegile de la facultate – Marta, Marilena, Didi, Nana – pe care le observă la fel de scrupulos și sever, apropiată și distantă în același timp, filtrând foarte riguros informațiile despre sine, deși este avidă să le afle tainele, pentru a le compara cu ale sale: „*fiecare gest al meu se silea să-l urmeze pe al lor, socotit și străin. Din când în când doar, mi se părea că mai rămăsesem în afară, undeva, și de-acolo mă uit, cu aceeași curiozitate sătulă, la ele ca și la mine.*” Parafrazându-l pe Ibrăileanu, găsim în paginile romanului „creație și analiză” (mai ales – n.n.), utilizate cu măiestrie de scriitoare.

Deși tipologia feminină este bogată, personajul central al cărții se raportează la figurile masculine, din nevoia de modele, de protecție și călăuzire paternă, de tandrețe și dragoste. Viața eroinei se intersectează cu a mai multor bărbați – rude, cunoscuți, colegi, prieteni, iubiți. În unii va căuta imaginea tatălui, absent și necunoscut. În alții va căuta prietenia înțeleasă în sens aristotelian, „aflată la mijloc între absența aproapelui și contopirea cu el, putând fi definită ca fidelitate față de

celălalt, de comuniune cu el.” Cu atât mai mult va căuta în iubire, alteritatea aproapelui ca o condiție a umanului. Letiția își analizează trăirile, le interiorizează, suferă și se teme în același timp de dezamăgirile provocate de unii parteneri. Astfel se va încheia iubirea adolescentină pentru Mihai, care-i semnalează alteritatea, dar care nu are nici experiența și nici răbdarea s-o ajute să se cunoască și să se înțeleagă, fiind el însuși într-o confuzie identitară: „- *Vezi, nu mai merge așa... Dacă tu n-ai fi așa cum ești, aș fi și eu altfel...*”²² Eroina are tăria acestei prime dezamăgiri erotice, dar mai ales este îmboldită de curiozitatea unei experiențe inedite („*Doar în primul moment ...mă speriasem foarte tare și pe urmă, ciudat de repede m-am obișnuit, nu mi se mai întâmplase așa ceva și eram curioasă să văd cum o să fie.*”) căci în forul ei interior este sigură „*că trebuia să mi se întâmple ceva deosebit.*” În căutarea unei iubiri care să-i împlinească aspirațiile și să-i deschidă calea spre lumea îndelung visată, fără privațiuni și sacrificii inutile, Letiția experimentează și alte relații cu Barbu, cu Sergiu, dar se desprinde din ele cu sentimentul acut al unei ratări, departe de ceea ce se proiecta pe ecranul imaginației sale. Sunt însă, fiecare în parte, prilejuri de analiză și autoanaliză, în așteptarea marii Iubiri.

În existența Letiției două vor fi personajele care o vor marca definitiv: unchiul Ion și Petru Arcan. Unchiul îi va impune respect, chiar dacă nu-i convine întotdeauna riguroasa lui supraveghere și preocuparea de a crește conform moralei provinciale, îl apreciază pentru erudiția lui. Multă vreme, studentă fiind, va idealiza o sală de bibliotecă, doar pentru că la mesele acesteia citise, cândva, și unchiul Ion. Continuând tradiția intelectuală a familiei, eroina are conștiința că ea este alta, în fața unui început de drum care este numai al ei: „*Știam că la mesele astea citise cu ani în urmă unchiul Ion și totuși nu puteam să cred că fusese aici, cu adevărat, pentru că totul începea, acum, cu mine [...] Duceam în mine ceva imprecis, care mă inunda când și când și atunci chicoteam și-mi spuneam mâine, mâine. Eram iar atât de aproape de un înțeles și, din margine, mă întindeam spre el, bănuindu-l.*”

Cu toate că era atât de prezent în viața ei, Letiția va cunoaște adevărata dimensiune a acestei prezențe abia atunci când, fizic, unchiul Ion va dispărea. Abia după acel moment îi va cunoaște, cu adevărat, povestea vieții, a ratării și a resemnării sale, încât în amintire: „*nu știu ce întâlnesc atunci, în aparență, existența unchiului în mine, sau așteptarea, veșnic amânată.*”

Așa cum trecutul se insinuase cu forța în amintirile protagonistei, reîntoarcerea în prezent va fi determinată de un amănunt din anii anteriori. Letiția își aduce aminte că unchiul îi făcuse cândva cunoștință cu un foarte bun fost elev de-al lui, care-l vizitase pe când era student și care promitea o frumoasă carieră universitară – cu acest Petru Aron aveau să dea un examen, în lipsa titularului. Asta se întâmplă tocmai când eroina, hotărâtă să nu perpetueze eșecul unchiului, decide să aibă o participare mai eficientă la viața științifică, luând parte la o ședință de cerc.

Fiindcă îndrăzneala se manifesta doar în planul ficțiunii și fiindcă marca fatalității ce-i urmărise pe membrii familiei sale îi semănase în subconștient îndoiala și pesimismul, neîncrederea în forțele sale și spaima de eșec, este gata să renunțe: „*Șovăiam, repetându-mi în gând mișcarea cu care aveam să intru. La urma urmei, de ce azi neapărat, mi-am zis, mai bine vin data viitoare. Mă hotărâsem deja să plec și-atunci am apăsât pe clanță să intru (cu sentimentul intrusului – n.n.).*” Înăuntru, va urmări, fascinată, lucrările de cerc, fără să se poată elibera din ghemul de contradicții care o înfășoară strâns, neștiind nicicând „*ce să spere și până unde, strivindu-și între cărți ființa fragilă mistuită de dorințe vagi, fără puțința de a-și părăsi scenariul și de a-și depăși rolul*” , cu o convingere care persistă: „*cât despre mine, mie n-o să mi se întâmple niciodată ceva deosebit, nici măcar o lucrare de cerc...*” Vestea despre ceva ireparabil petrecut în familie, sosită într-un moment fatidic – „ora prea timpurie a dimineții” când cu ani în urmă fusese arestat tatăl său – este generatoare de fiori, dar dincolo de aceștia e și speranța că, într-un fel sau altul, se putea produce o deturnare a destinului: „*Treceam grăbită pe lângă oamenii rari ai dimineții, mă temeam, ca și atunci, de viața lor*

adevărată care reîncepea în fiecare noapte. Începea și pentru mine ceva?...deasupra capului meu stătea semnul nemaiîntâmpat, care mă înfășura cu fiori de frig în aerul rece.” E un vid sufletească abisală, drept pentru care eroina rostește aceeași incantație laitmotivică, ușor îmbogățită de concretețea imediată a evenimentului: „*Și-am așteptat ca cineva care avea grijă ca mie să nu mi se întâmple nimic deosebit să întoarcă clipa...*” Letiția trebuie să accepte realitatea – unchiul Ion a ieșit din scenă și cortina grea cade acoperindu-i pe toți deopotrivă și cu toate că are conștiința ireversibilului *pantha rei*, e copleșită de iremediabil: acel **altul** cu care se confrunta și se confunda rămâne al altui timp, dar o încremenește și pe ea, căci „*nimic din tot ce avea să mi se întâmple în viață de-acum el nu avea s-o mai știe și viața mea se opera și ea, o dată cu a lui, în moarte.*”

Dar, deși continuă să se identifice cu unchiul Ion, atitudini noi se conturează: compasiunea pentru neîmplinirea sa intelectuală, dorința de reabilitare post-mortem și de repunere a lui într-o panoplie de valori unde are convingerea că îi este locul, dar și posibila ei salvare din mediocritatea existențială unde stagnase propria-i familie pot fi împlinite dacă ar capta interesul elevului de odinioară al unchiului Ion – Petru Arcan –, acum asistent universitar și coordonator al unei reviste științifice de profil, pentru munca de cercetare a unchiului, pe care hotărăște să o publice.

Onestă, Letiția recunoaște că ar fi și pentru ea o oportunitate să desfășoare o activitate de cercetare, dar cunoscându-i deja disperarea îndârjită de a se smulge din mediocritate și singurătate, persoana lui Petru, agreabilă și importantă în aceeași măsură, putea fi o trambulină. Și dacă sinele se lăsase atras de alterități din sfera familiei (unchiul Ion, fratele lui și al mamei sale, Biță) sau al cercului de camarazi de școală sau facultate, acum este pregătită să-și recunoască identitatea în alteritatea unui om superior tuturor celor pe care-i cunoscuse până atunci: „*Mă duceam la Petru Arcan cu lucrările unchiului, dar numai pentru el făceam asta sau și pentru mine?...Păsările fâlfâiau, îmi intrau în auz altfel decât până acum, ca și când începeau să existe iar, noi și neașteptate. Și a trebuit să-mi recunosc că așteptam ceva care să schimbe săptămânile ce vor urma. Singură, pentru că așa rămăsesem, singură trebuia să răzbat.*”

Așadar, condiția alterității nu atinge numai individual uman, ci și ființele și obiecte din jur, evident influențate de starea și voința omului. Începe din acest moment o nouă etapă în viața eroinei, echivalentă cu o nouă tentativă de descoperire și de recunoaștere a propriei identități prin proiectarea ei în alteritatea celui de care se îndrăgostește. Este tenace și sistematică în acest „joc”: „*Ar fi însemnat să renunț la gândul pe care îl purtasem de săptămâni, la ceea ce mi se păruse c-ar fi intrarea mea în lumea studiului și-a reușitei.*” Dar cucerirea lui Petru Arcan nu este ușoară. Tentativa de descoperire, de recunoaștere în și prin iubire se blochează psihologic, pe de o parte, fiindcă este conștientă de distanța socială dintre ei și fiindcă umbra unchiului Ion persistă cu putere tutorială încă. Pe de altă parte, nici Petru Arcan nu capitulează prea simplu. Se ciocnesc două voințe, două identități diferite, care vor/nu vor să se topească în alteritatea celui alt. Iată etape ale frământărilor eroinei: „*N-am mai știut nimic altceva decât că trebuie să merg înainte, pentru ca eșecul lui să nu mă ajungă din urmă și-o exaltare nouă mi-a tremurat în mâinile înfricoșate.*” ; „*Undeva era un cerc nevăzut pe care nu știam cum să-l sparg, devenind eu pentru privirea care avea să mă știe*”³⁵; „*eram contrariată că nu-i mai găsesc niciunul din gesturile nesigure de altădată. Brusc, am avut revelația distanței pe care anii o crescuseră între noi și toată siguranța oarbă cu care venisem la el mi s-a părut derizorie.*” ; „*M-am crispat dintr-o dată de teamă că avea să observe în fine distanța nesfârșită dintre viața mea neînsemnată și-a lui.*”

Se poate vorbi despre o iubire inegală, în care femeia este strivită de autoritatea bărbatului – autoritatea vârstei, a experienței de viață, profesională, științifică și chiar a ascendentului de sex. Dragostea Letiției este mai degrabă o sumă de virtualități. Neputând sau neîndrăznind să comunice direct, ea își imaginează posibile replici, comportamente pe care le-ar adopta în prezența lui Petru, însă nu are niciodată tăria să le și rostească. Chiar când aspirațiile sale sunt pe cale de a se împlini, ea este

eizitantă și paralizată de frica pe care o simțise dintotdeauna și sentimentul vinovăției, adâncit de nereușitele familiei provoacă teama: „Dintr-odată era ca și cum, de când mă știu, îmi fusese frică, dintotdeauna.”

Dilema personajului e hamletiană: „nu puteam risca să mă vadă așa cum eram și amânam.” ; „mă hotărâsem parcă de mult să risc acum, dar mă feream numai să mă recunosc în oglinzile care îmi prindeau pașii [...]. Prudența temătoare a unchiului Ion, o simțeam mai departe în mine, ascunsă sub gustul amețitor al riscului, pe care niciodată nu-l încercasem.” Riscând, descoperă și se descoperă a fi ea și, deopotrivă, alta. Feminitatea eliberată este încă pudic protejată, insuficient recunoscută și determină reacții confuze: dezamăgire, rușine sau pur și simplu iubire? „Dincolo de toate astea, întrezăream, prima dată, și nu-mi venea să cred, viața trupurilor goale, obscenă, ascunsă și atotputernică.” Letiția are revelația propriei identități, care se valorizează doar în și prin prezența celuilalt. Identitatea ei este alteritatea partenerului, descoperită de dragoste: „Undeva a rămas așteptarea veche, și doar ea îmi dă bucurie, mereu eu, cea de demult, urc în timpul meu nou, încerc să mă bucur trăind și e ca și când n-aș ști s-o fac cu adevărat nici acum.” Euforia dăruirii, totale din punctul de vedere al eroinei, nu este de durată.

Tocmai când își spunea atât de sigur că izbutise („o existență ca a lui îmi doream, pentru că efortul, de ani, al unchiului Ion, stătea în față, înălțat de reușită.”) , se lovește de indiferență și absență. Se simte iar fără contur, este iar nesigură, pare ca își este sieși străină. Se caută în senzațiile păstrate în interior, se răsfrânge în obiectele din afară, dintre care, cu valoare motivică, este frecvent folosită în roman oglinda: „alerg la oglindă atât de des și întârzii cu jind lângă vitrine.” Tânjește și reface real sau virtual locuri care-i rememorează împreună, simte că este iar strânsă în cercul strâmt al vieții sale de dinainte. Regretă doar iubirea, eventual, pierdută sau și altceva la care sperase să ajungă lângă și prin Petru Arcan: „Mereu atât de aproape și nereușind pentru că a reuși înseamnă dragostea lui, pe care i-o tot aștept, așa cum aștept să mă recunoască [...]” ; „mi se părea că nu se poate ca el să nu mă înțeleagă și să nu mă vadă.”

Este conștientă că unul există atât și atunci când contează pentru celălalt: „dar ești doar atât cât te vede celălalt” Fără a putea motiva dacă din orgoliu sau din superstiție nu-și dezvăluise colegelor iubirea secretă, Letiția nu poate să nu recunoască în forul ei interior că năzuise la o ascensiune eclatantă, care să le stârnească invidia sau comentariile ironice: „Am ascuns mereu iubirea mea nefirească și încăpățanată, am știut că trebuie să tac pentru ca fetele să nu-și dea seama că Petru nu mă căuta niciodată. mi se părea că eu voi intra cândva în altă lume decât a lor...trebuia numai să tac și să mai aștept.” Neînțelegând tăcerea lui Petru, protagonistul își face din așteptare o virtute, convinsă că asta ar fi și pentru ea șansa de a se regăsi și recunoaște, luându-și timpul ca aliat: „Mi se părea că nu mai aștept nimic odată cu el sau poate că încă îl așteptam, cu totul altfel, odată, cândva, atunci când aveam să fiu , cu adevărat, alta.”

Întâmplarea, mână de destin, îi dezvăluie trecutul lui Petru Arcan Aceasta va pulveriza nimbul de mister și de superioritate, de zeitate inaccesibilă. Se produce, de fapt, o demistificare. În natura atât de echilibrată și inabordabilă a lui Petru, Letiția descoperă o dramă a unui destin care putea să ia drumul eșecului, așa cum se întâmplase cu unchiul Ion, dar care știuse să profite de oportunități pentru a-și croi o carieră și o poziție de invidiat. Deci, cel pe care credea că-l cunoscuse prin generozitatea intimității era un altul. Letiția are revelația că Petru abandonase relația lor pentru că își descoperea într-însa propriul eu, că acceptându-i identitate/alteritate „există și pericolul asimilării unuia de către „celălalt”, cel mai puternic.”

La un moment dat, se părea că cea dominată era Letiția, dar în fața descoperirii făcute, eroina îl vede neajutorat pe Petru și-i înțelege abandonul, fiind gata să-l accepte: „Eu eram el, din prima clipă trebuie să-și fi cunoscut în mine gesturile crispate de-atunci, tăcerea învinsă. De-aceia nu mă căutas

niciodată și m-așteptase întotdeauna...” Părând că înțelege, Letiția se va antrena în activitatea studentească, va fi mai atentă la viața celor din jur pe care-o ignorase sau o tratase superficial. Vechea ei prietenă, Marilena, trecea prin momente dificile în viața sentimentală și ea nu observase: „*Eram prietene de atâta timp și nici măcar nu-i văzusem îngrijorarea. Nu vedeam nimic în jur pentru că nu mă gândeam decât la mine? Așa trăisem și lângă unchiul Ion, fără să-l văd, fără să-mi pese, încercasem prea târziu să-l înțeleg și de fapt nu înțelesesem nimic. Viața celorlalți alineca fără s-o zăresc...*” Mai apar frânturi de speranță, repede înnăbușite de o resemnare care se insinuează tot mai adânc (era atât de aproape să reînnoade firul destinului frânt al unchiului Ion, al mamei sale sau al tatălui său? Nici cunoașterea propriei identități, nici relația de alteritate cu altul/alții? – N.n.) : „*Am să mă lupt cu golul rotitor al speranței ce-mi va șopti că, încet-încet, am să-i intru, milimetric și neobservat, în viață...Până când, mi-am zis, într-o zi am să mă trezesc în lumea fără durere...Orice s-ar întâmpla până atunci, orașul are s-arate același pentru mult timp și fiecare își va urma prin el pasul știut, fără să se abată dintr-un drum sigur.*” Dar tocmai când putea să-și pipăie cicatricea de pe suflet, Petru Arcan apare, făcând ceea ce nu făcuse și nu spera să facă: să o caute la cămin. Letiția are revelația că dintr-o dată are o identitate precisă și, mai mult decât atât, se regăsește în cel de lângă ea, cu care e gata să păsească pe un drum în care se vor contopi într-atât viețile lor, încât **unul** va fi **celălalt** și acela se va oglindi în cel de-alături, ca într-o viziune androginică, așa cum sugerează paragraful final al cărții: „*În geamul pe lângă care am trecut am zărit fețele noastre amestecate. Doar o clipă am încercat s-o deslușesc numai pe a mea, dar era prea târziu. Viața lui mi se vărsase pe chip și-l oprise în loc, buzele mi s-au lățit de timp, ca și cearcănele de sub ochii asemănători, ca ai celor care sunt gândiți împreună.*”⁵³

Romanul Gabrielei Adameșteanu a avut o critică atentă și, în general favorabilă, atât înainte cât și după 1989. Reținem, din economie de spațiu, opinia Sandei Cordoș: „Roman despre formarea și, până la un punct (într-o replică subtil asumată la modelul flaubertian), despre educația sentimentală a unei femei, unic, în această privință în literatura română, [...] *Drumul egal al fiecărei zile* este o carte care, atât prin calitatea artistică, cât și prin plăcerea pe care o aduce și o menține în lectură, merită atenția noilor generații de cititori. Aceștia au șansa să întâlnească un roman viu, puternic, fără vârstă, având doar vârsta adolescenței universale, în care stau împreună, spaima, exaltarea și necruțarea, ca și gândul cutezător și fără egal că, da, **«totul începea, simțeam, acum, cu mine.»**” Abordarea propusă în demersul nostru devine cu atât mai relevantă, având în vedere natura recurentă a protagonistei în proza literară a Gabrielei Adameșteanu. Oscilând între identitatea personală și cea narativă, între identitate și alteritate, romanul își menține un simț acut al realității, rămânând o piesă de rezistență a prozei noastre contemporane, în general și a creației Gabrielei Adameșteanu. în particular.

În romanul următor al trilogiei Letiției – *Provizorat* – o regăsim în prim plan pe aceeași eroină, scriitura gravitând în jurul acestui personaj feminin, cu experiențele sale erotice, cu asumarea destinului membrilor familiei sale, cu permanțizarea unui proces de autoscopie în neobosita tentativă de a se cunoaște pe sine și în raport cu altul sau cu ceilalți. Cu toate acestea, bogatul material scripturistic este și o reconstituire a unui mediu și a unor evenimente din istoria României care au influențat sensul democratic al dezvoltării vieții sociale și politice în țara noastră. La distanță de câțiva ani, Letiția oscilează între decizia unui divorț și o reminiscență de duioșie recurentă. Neîmplinită sentimental, Letiția va accepta să se angajeze într-o relație extraconjugală, pentru a-și dovedi sieși că este capabilă să ofere iubire, dar mai ales pentru a primi iubire. Doar că refugiul pe care ea îl află în brațele lui Sorin devine fragil și provizoriu, ca orice relație clandestină. Va constata că a dăruit mult și că fusese dispusă să jertfească totul pe altarul unei iluzii. Timiditatea și nesiguranța lui Sorin le va atribui complexului bărbatului subjugat de femeia puternică, așa cum îi plăcea Letiției să creadă că este, tocmai pentru că lângă Sorin nu încerca ea complexul de inferioritate pe care i-l inducea Petru. Doar că fericirea este umbrită de spaimă: de gelozie, de teama de le fi descoperită aventura dar, mai ales, de teama de a nu rămâne însărcinată. Această teamă, a refuzului maternității, a adus-o cu ea din

căsnicie (Petru, care pierduse un copil din căsătoria anterioară, îi interzisese categoric să se gândească la a fi mamă), dar acum teama avea alte temeuri: repercusiunile pe care le-ar fi avut pe plan social, moral și profesional asupra fiecăruia dintre cei prinși în triumghiul conjugal. De aceea, Letiția are nevoie de o altă supapă pentru a se degaja de presiunea tot mai grea care o încovoia. Va găsi acest remediu în scris. Înțelesese că scrisul putea să fie și o modalitate de precizare a identității proprii, că putea să iasă astfel de sub tutela bărbaților care, pe rând, îi dominaseră persoana. În momentele de neliniște, de nesiguranță, de frustrare singura ei evadare va fi jurnalul pe care-l ascunde, banal, sub saltea, înfruntând atât remarcile grosiere ale lui Petru, cât și ironia mai subțire a lui Sorin. Este punctul în care cei doi bărbați, deși nu se cunosc, se aseamănă: niciunul nu pare să pună preț pe notațiile Letiției. Scrisul capătă astfel rol salvator, o scapă pe Letiția de superficialitatea și minciuna lumii în care trăiește. Dacă în realitate ea e nevoită să se autocenzureze, în pagina de jurnal devine sinceră. Caietul Letiției e dovada transformării realității în literatură. Jurnalul îi primește binevoitor lamentațiile, temerile, tentativa de autocenzurare, nevoia acută încă de autocunoaștere, căci întrebarea emblematică „*Cine este Letiția Branea?*” este încă valabilă. Ne despărțim de Letiția descumpănită de desprinderea de o etapă a vieții ei: de un soț care a părăsit-o, când, în sfârșit, i se ivește șansa unei nemaisperate deplasări în străinătate, de unde nu mai are de gând să revină, neîndrăznind sau crezând că nu merită o confruntare directă, de un amant care se dezice de asigurările iubirii fără sfârșit, părăsind-o, la rândul său pentru a eșua în brațele unei femei mediocre și de ea însăși, devastată de pierderi și amenințată încă de iminența unei sarcini pe care nu o putea justifica nici legal, nici moral. Romanul își consumă ultimele sale pagini, dar lectorul se găsește în fața unor numeroase neclarități și întrebări, ca și cum de-abia se lansează discursul. Letiția nu rămâne în memoria cititorului ca o simplă eroină de roman de care te desparți, eventual, definitiv după ce istoria ei rămâne între coperțile cărții. Ea este o ipostază (surprinsă din diferite unghiuri și perspective) a femeii în care ne putem, măcar în parte, regăsi. Apreciem sinteza asupra personajului Letiția realizată de criticul Daniel Cristea Enache: „*Subiectul feminin nu este aici o siluetă, cât un "conglomerat" sufletesc-biologic; și nu un dat al romanului ci o rezultată a acestuia. Tovarășa Arcan, stagiara cam distantă din instituția noastră, e foarte rar (în numai două-trei rânduri) un personaj văzut din afară. Ea respiră, vorbește, face amor, bârfește, îi e silă, îi e frică, scrie într-un caiet secret, își amintește atâtea și atâtea lucruri - și se configurează ca un eu plin, saturat de secvențe și ipostaze biografice, linii de evoluție socială și traume personale.*”⁵⁵ Toate acestea ne spun că Letiția trăiește, pur și simplu, e drept, la o altă vârstă, dar aflându-se, în continuare, în căutarea sau descoperirea de Sine. Procesul va fi reluat și în al treilea roman al seriei – *Fontana di Trevi*. Aici, personajul are un parcurs existențial individual care nu poate fi disjuns de evenimentele care marchează istoria colectivă. În aceste condiții, se conturează mai multe planuri ale construcției discursului, care interferează: planul biografico-setimental în care evoluează protagonistă (dar nu numai ea), de la adolescență la maturitate și la o viziune din perspectiva senectuții asupra oamenilor și întâmplărilor; planul istoric în centrul căruia se pot urmări faze ale trecerii de la un sistem socio-politic la altul, în speță de la comunism la capitalism cu modalitățile și consecințele corespunzătoare; în fine, un plan geografic, pentru că în acest roman două realități se pot pune în balanță: spațiul autohton versus Occidentul, care nu mai este doar o promisiune, ci a devenit o certitudine prin dobândirea libertății de mișcare. , protagonistă interiorizează, subiectiv sau reflexiv episoade sau întâmplări care o solicită emoțional pentru a le descoperi sensul și consecințele, atentă să nu cadă totuși în sentimentalism desuet. În structura mediană a trilogiei eroina experimenta o situație sentimentală care o surprindea pe ea însăși, pentru a simți nevoia să se distanțeze prin intermediul narațiunii la persoana a III-a. Letiția din primul roman nu avea stavilă în autoanaliza unor stări sau trăiri de care era avidă fie prin structura de sex, fie prin orizontul înalt al aspirațiilor sale. Letiția din ultimul roman are un bogat palmares existențial, a făcut experiențe variate și, mai ales, are atuul vârstei care este nu doar a senectuții dar și a înțelepciunii, ceea ce o justifică să analizeze și să se supună în același timp cu luciditate unei autoscopii. Perspectiva narativă reflexivă din *Fontana di Trevi* este a vârstei și Letiția poate fi și severă cu sine și cu cei din jur, poate fi și concesivă, dar poate fi și pragmatică până la cinism.

Condiția eroinei este schimbată. Nu numai vârsta este alta (dar pe care, spre surprinderea celor care o cunosc, reușește să o mascheze cu succes). Confesiunea și autoanaliza dezvăluie o altă Letiția: este o femeie care pare ancorată în prezent, conștientă de lumea care o înconjoară, de regulile după care aceasta se mișcă. Letiția a devenit chiar pragmatică, în siajul soțului recuperat, care devine un comentator rece, lucid și cinic al eforturilor Letiției de a păstra legătura cu țara din care se exilase și pe care o judecă cu asprime. În romanul cu o structură polifonică, așa cum remarcam și în cazul altora, viața ei a intrat pe un alt făgaș, pare că nimic din ce trăise înainte de emigrare nu o mai atinge. Descoperim o Letiția sigură pe sine, care pare să fi dobândit acel autocontrol, încât să nu se mai simtă complexată sau depășită de o situație neprevăzută. A învățat să se îngrijească după standarde și metode de întreținere fizică și psihică. Este decisă să nu abdice în fața timpului care se precipită să-și urmeze traiectoria. Are acum încredere să-și mai facă proiecte, ignorând cu bună știință că se îndreaptă spre senectute, sfidând „boala” bătrâneții care a început să-i dea târcoale. Ea profită de libertatea de mișcare câștigată și de români în 1989 și vine frecvent în țară cu un pretext, aparent: să revendice moștenirea rămasă de la tatăl și unchiul săi. Intuim că Letiția își caută însă trecutul, fiindu-i limpede ideea imposibilei, definitivei ieșiri din condiția nativă. Distanțarea de spațiul în care bucuriile se îngropaseră adânc sub presiunea insatisfacțiilor, neîmplinirilor și mai ales a traumelor fizice și sufletești poate fi considerată soluția recuperării sinelui și a valorificării șansei de a se recompune ca persoană liberă, independentă. Cu toate acestea, *dincolo* fiind, asimilează știrile despre ceea ce se petrece în țară, un loc ce *acolo* deșteaptă nostalgii sau regrete, experimentând starea de *mal du pays*. Intrată pe făgașul amintirilor, Letiția selectează fapte, întâmplări, evenimente variate și distanțate în timp. Unele sunt mai dense ca material faptic, pentru că aparțin de intimitatea existenței sale, le-a trăit cu intensitate și cu suferință și frică. Altele, deși foarte importante și acestea, s-au depozitat în memorie venind din surse exterioare, relatate de alții sau de diferite canale media, naționale sau străine. Memoria le-a înregistrat însă pe toate, deoarece oricât n-ar vrea să recunoască, cordonul ombilical ce o ancorază încă de matricea natală nu a fost tăiat, din varii motive. Confruntându-se cu cei care, într-un fel sau altul, fac parte din acest trecut, tocmai cu cei care au marcat-o mai puternic nu se mai întâlnește efectiv (Sorin și Dorina), mulțumindu-se să-i evoce din memorie sau prin recursul la imaginație. Menționate în romanul Provizorat, secvențele referitoare la scena avortului și la cutremurul devastator sunt detaliate în acest romanși simțim că evocarea lor trebuie să aibă pentru Letiția semnificația unei exorcizări: amintindu-și, le re trăiește, identifică demonii care au asaltat-o, pregătindu-se să-i „ucidă” prin definitiva, de această dată, lor îngropare. Letiția va recunoaște însă că nu e nici simplu, nici ușor. E de discutat dacă după acest maraton printre amintiri, locuri și oameni Eroina ar putea recunoaște că a mai completat puzzle-ul propriei identități și că este mulțumită de rezultatul obținut. Nu este o pagină care se încheie definitiv, dar ea a câștigat în siguranță și hotărâre, considerând că are atuuri suficiente pentru a nu mai face sau a accepta în viața ei compromisuri.

Unele clarificări în acest sens ne vor fi generate de ultimul roman publicat de Gabriela Adameșteanu – *Voci la distanță*. Nu mai este un roman al Letiției, nu mai este protagonista, nu mai are partitura principală. Dar, într-un act al comunicării, în calitate de receptor îndepărtat, intuim replicile acestei „voci”, întrebările, insinuările, acceptările sau negările care o desemnează pe acea „doamnă înaltă, bine îmbrăcată, pantofi, poșetă de firmă, dar și bine conservată” care-i ieșise în cale Andei cu totul întâmplător. . Nu de puține ori, Anda recunoaște că unele dezvăluiri făcute către Letiția „prietena de telefon” (după cum o numise, ironic, Delia) sunt incomode și „ea le împinge înapoi, în sacul întunecat al memoriei”. Letiția era însă un interlocutor comod, preferabil chiar și pentru dezvăluiri intime (momente ale vieții de cuplu, escapade sau infidelități domestice, cu intense episoade erotice), deoarece nu poate pune sub semnul incertitudinii aspecte pe care nu le cunoștea, pe de o parte, iar pe de alta nici nu putea să le colporteze. Letiția are statutul de „prietena de departe”, „ultima”, reflex al prietenei de demult – Corina. Ce aflăm despre ea din acest roman nu e ceva spectaculos: continuă să sperie că macar unul dintre imobilele unchilor Branea îi va fi retrocedat, de aceea revenirile în țară nu s-au încheiat; și-a găsit, după multe încercări eșuate, un editor pentru romanul pe care l-a scris și a

cărui lansare trebuie să aibă loc; a învățat să-l accepte pe Petru tot mai marcat de vârstă și critic nemulțumit de toți și de toate. Nu ține să se multiplice ca autor, deși prietena ocazională, Anda, încearcă s-o îmbie cu propriile-i amintiri despre sine, locuri și oameni. Se pare că traiectoria existențială a Letiției este staționar-descendentă din motive de vârstă (aproape octogenară) și mai ales din cauza Covidului, căreia îi cade și ea victimă, astfel că seria telefonică se întrerupe și până la sfârșitul romanului Letiția este absentă, într-o incertă convalescență. Nu avem, astfel, prilejul de a înțelege cât din febrilele căutări ale Letiției pentru a se descoperi și cunoaște s-au împlinit. Dar personajul nu a ieșit din scenă. Procedul tehnic pe care se construiește romanul o ține la distanță, poate tocmai pentru ca și noi să o privim cu mai multă detașare și să o și înțelegem mai bine. Ideea unui alt roman ne dă târcoale, pentru un deznodământ mai lipsit de echivoc. Dar numai autoarea poate să știe asta. Noi, cititorii, așteptăm.

Bibliografie

Adameșteanu, Gabriela, *Drumul egal al fiecărei zile*, Iași, Editura Polirom, 2015,

Adameșteanu, Gabriela, *Voci la distanță*, Iași, Editura Polirom, 2022,

Aristotel, *Etica nicomahică*, București, Editura Antet Revolution, 2003, trad. Traian Brăileanu, p. 71,

Cordoș, Sanda, *Un roman fără vârstă*, postfață la ediția a V-a, 2008,

Dehelean, Constantin, *Despre identitate vs. alteritate*, în revista *Arca*, Arad, nr. 4-5-6, 2018,

Doinaș, Șt., Aug., *Fragmente despre alteritate*, în revista *Secolul 21*, nr. 1-7, 2002, p.444,

Enache, Daniel, Cristea, Pete la dosar (I)- Provizorat, de Gabriela Adameșteanu, *Observator Cultural*, octombrie 2010,

Holban, Ioan, *Profiluri epice contemporane*, București, Editura Cartea Românească, 1987, p. 358,

Todorov, Tzvetan, *Noi și ceilalți*, Editura Institutul European, 1999, trad. Vlad Alexandru, p. 362,

Tuchilă, Costin, *Epica privirii*, în vol. *Privirea și cadrul*, București, Editura Cartea Românească, 1988, p. 31

Ulici, Laurențiu, *Prims verba*, București, Editura Albatros, 1978, p. 16.